
MIDDELEEUWSE HERPETOLOGIE

DEEL 6: NU HOERT VAN DER B HIER NA

Door: Marcel van der Voort, Heerbaan 14, 5721 LS Asten.

Inhoud: Inleiding - Si verswelgen in sommige steden enen hert of ene coe - Berus dats een serpent - Literatuur.

Foto 1: Boa, v. Maerlant, folio 122.

INLEIDING

Van Maerlant heeft nog twee serpentes "van der B". Schijnbaar twee probleemloze dieren: de boa en de berus. Het woord "schijnbaar" is hier opzettelijk gebruikt. Er schuilt immers een addertje onder het gras. De boa is een Zuidamerikaanse slang en het is

wel erg onwaarschijnlijk, dat exemplaren van deze soort in 1270 al in Europa geïntroduceerd zouden zijn. Niettemin wijst Van Maerlant's beschrijving van het dier wel in de richting van onze *Boa constrictor*: het dier is groot en ontzaglijk sterk. Van Maerlant geeft echter een geografische aanduiding in vers 212: deze Middeleeuwse boa zou voorkomen in *Calabren* en in zijn tijd kan daar, naar ik vermoed, alleen het Italiaanse Calabrië mee bedoeld zijn, een landstreek die gevormd wordt door de voet van de Italiaanse laars. Dat impliceert, dat er toch weer niet ónze boa mee bedoeld kan zijn. Tweede mogelijkheid is echter de suggestie die Anton van Woerkom mij deed. Hij oppert het volgende: er is een python (dus een boa-achtige) genaamd *Calabaria reinhardti*, oftewel in het Engels *Calaber ground python*. Calabar is een havenplaats in Nigeria, aan de grens met Cameroen. In dit gebied komen wel grote pythons voor die "voldoen" aan de beschrijving van Van Maerlant. In vers 239 wordt zelfs Afrika genoemd als woonstede van het dier. De slang *Calabaria reinhardti* komt zelf niet in aanmerking, maar wel de *Python sebae* (rotspython) die meer dan zes meter lang kan worden.

Misschien is de eerstgenoemde mogelijkheid nog niet de slechtste, al is het nodig een aanvulling en een voorbehoud te maken. Het is moeilijk om vanuit onze twintigste eeuwse positie wetenschappelijke verworvenheden even te vergeten. Maar laten we eens afstappen van onze contemporaine boa of python. In het Bestiarium uit de twaalfde eeuw dat White heeft uitgegeven, trof ik de expliciete mededeling aan, dat met de toenmalige boa een Italiaanse slang is bedoeld. *Calabren* zal dan toch wel het huidige *Calabrië* zijn. White vermeldt verder, dat bedoelde boa zich ophield bij runderkudden, vanwege bezigheden die Van Maerlant beschrijft in de vss 215 t/m 217. De benaming "boa" of "bova" is dan te verklaren vanuit het Latijnse *bos* dat *rund* betekent (White, 1960, pag. 180). Hiertégen pleit,

dat er geen enkele Italiaanse slang is die de afmetingen kent zoals die in deze passus gesuggereerd worden. En die afmetingen liegen er niet om, getuige vs 241!

Niet geheel volgens onze regels van het alfabet, behandelt Van Maerlant vervolgens de berus. Ook hier is het weer moeilijk er een hedendaagse slang in te zien, omdat de beschrijving wel uiterst summier blijft en het dier in de mij ten dienste staande klassieke bronnen onvermeld is gebleven.

SI VERSWELGEN IN SOMIGE STEDEN ENEN HERT OF ENE COE

*Boa dats een serpent
In Calabren bekent,
Also als ons Plinius seghet,
Dat hi harde groet te wassen pleghet.*
(vss 211-214)

De boa is een slang die in Calabrië bekend is, en die, volgens mededeling van Plinius nogal fors uit de kluiten kan wassen. (Hóe fors, dat lezen we verderop in dit verhaal.)

215 *Talreersten dats sijn doen,
Dat et suucht bufflen ende coen,
Ende wordt van hare melc so vet,
Dat et wast vele te bet,
Ende wordt so utermate groet,*
220 *Dat nieman en dar bestaen ter noet,
So dattet al verwoest die lande
Van creaturen menigherhande.*
(vss 215-222)

Het eerste wat boa's doen is, het zoeken van buffels en koeien, om van de melk van deze dieren zó vet te worden (begrijp: zich zó tegoed te doen aan de melk), dat ze ontzettend hard groeien. Deze eetgewoonte leidt tot de dood van het rund (White 1960,

pag. 180).

Over dit vooroordeel is, als ik het me goed herinner, ook nog te lezen in de ambulante Serpentoontelling van Walter Getreuer, die in de educatieve toelichting bij één van zijn terraria de bezoekers duidelijk maakt, dat het gebit van een slang het te enen male onmogelijk maakt om melk uit de uiers van een koe te zuigen. Hier vinden we dus, in een tekst van 1270, een verwijzing naar een opvatting die tot op heden correctie behoeft.

Doordat de boa zo veel melk drinkt, wordt hij zo bovenmatig groot, dat er niemand is die hem kan weerstaan, met als gevolg, dat het hele land door dit soort schepsels verwoest wordt.

*Van ene serpente ghewassen dus
Scrivet ons sente Jeronimus,
225 Dat die goede sinte Hilarioen
Dede enen hoep houts opclemmen doen,
Bi gods crachte, sonder ander maniere,
Ende verbernetse mit viere,
Om dats hem die lieden baden,
230 Diere mede waren verladen.
(vss 223-230)*

Na de "wetenschappelijke" inleiding, komt Van Maerlant natuurlijk weer bij de in onze ogen anekdotisch klinkende verhalen.

Hij vertelt er ons een, dat hij overgenomen heeft van de Heilige Jeronimus, achter wie de H. Hiëronymus schuilgaat: een heilige die leefde omstreeks 340 na Chr. en die een groot bijbelvertaler en kerkleraar is geweest; dat hij ook een dierenvriend is geweest, moge blijken uit de legende die vertelt hoe er eens een hinkende leeuw zijn klooster kwam binnengelopen, die zijn voorpoot aan doornen zou hebben verwond. Nadat de heilige de wond verzorgd had, werd de leeuw een trouw huisdier en bleef bij Hiëronymus in het klooster wonen. Welnu, deze Hiëronymus verhaalt ons iets van de Heilige Hilarion,

die eveneens in de vierde eeuw na Chr. leefde (\pm 291-371). Van deze Hilarion is o.m. bekend, dat hij de H. Martinus tot exorcist (= duiveluitdrijver) wijdde, wat doet veronderstellen dat hij dat zelf ook was. Deze informatie sluit wel aardig aan op wat volgt: deze Hilarion heeft nl. eens een boa, met de hulp van God en met niets anders, op een stapel hout laten klimmen, en het dier daarna in het vuur verbrand. Hij was daartoe verzocht door de mensen van een bepaalde streek, die met het dier opgezadeld hadden gezeten.

*Plinius scrivet al bloet,
Datmen dit vint also groot,
Ende heilighe geesten scrivent mede,
Dat si verswelgen in somige stede*
235 *Enen hert of ene coe*
Met enen swelghen daer toe.
(vss 231-236)

Opnieuw schrijft Plinius, en hij wordt daarin ondersteund door heilige auteurs, dat men op sommige plaatsen boa's kan aantreffen, die in één hap een hert of een koe kunnen verzwelgen. Men begrijpe de toevoeging over "heilige geesten" (vs 233) als een adstructie van de waarheid van dit verhaal: een heiden (= Plinius) kan liegen, maar er zijn ook heiligen die erover schijven en dan moet het wel waar zijn!

*Dusteen serpent wast, als ic gome,
Dat wilen Regulus van Rome
In Afrika slouch te doot,*
240 *Dat wast so utermate groet,*
Dat C voete ende XX mede
Lanc was, scrijft die waerhede.
Men brochte te Rome sijn vel
Ende sine ribben also wel
245 *Te sien doer die wonderlichede.*
Ghelijc datmen wint ene stede

*Moestmen dat dier bestaen,
Eerment mochte verslaen.*
(vss 237-248)

Zo'n beest was het, vermoedt Van Maerlant, dat Regulus van Rome indertijd in Afrika heeft doodgeslagen. Dat moet dan gebeurd zijn in de derde eeuw voor Chr., toen Regulus consul van Rome was. Hij blijkt inderdaad in Afrika te zijn geweest (in 256 v. Chr.) toen hij tijdens de Eerste Punische oorlog een snelle beslissing tegen de Carthagers wilde forceren, iets wat mislukte. Wellicht was aan deze strijd het gevecht met de boa vooraf gegaan, iets wat een redelijke verklaring zou zijn voor het mislukken van de veldslag erna! Dat verslaan van die boa was namelijk geen sinecure: het beest was maar liefst 120 voet lang, dus zowat 36 meter, zoals overeenkomstig de waarheid verteld wordt. Zijn vel is naar Rome gebracht, evenals zijn ribben. Het beest moest belegerd worden zoals men een stad belegerd, voordat het verslagen kon worden. Bij deze anekdote herinnerde ik me een soortgelijk verhaal over een *Anaconda*, dat te lezen valt in één van de bijdragen van A. Abuys over de slangen van Suriname (Abuys 1982, pag. 130). Daaruit wordt duidelijk, dat het overdrijven niet alleen voorbehouden is aan Middeleeuwers.

BERUS DATS EEN SERPENT

Berus dats een serpent.
250 *Experimentator die bekent,*
Dat et met wispelen die lampereide
Ut den watre loct op die heide,
Ende et dan met haer noet.
(vss 250-253)

"Berus, dat is een slang", deelt Van Maerlant ons mede. En een nog niet nader geïdentificeerde bron,

Experimentator, heeft Van Maerlant de informatie gegeven, dat de berus een slang is die met sissen (= wispelen) de lampreien uit het water op de heilokt. Een lamprei (= prik of negenoog) kent drie inheemse soorten: a) de rivierlamprei (*Petromyzon fluviatilis*); b) de beek- of zandprik (*P. planeri*); c) de zeelamprei (*P. marinus*). Het is een vis met een slangeachtig lichaam die niet giftig is, ondanks de opmerking die Van Maerlant hierover verderop nog te berde zal brengen (Over de prik: Grzimek 1973, IV, pag. 31-45).

De prik is uitgerust met een zuigmond, waarmee hij zich vastzuigt aan zijn prooi om vervolgens diens bloed te drinken. Als het de berus gelukt is zo'n vis op het droge te krijgen, paart (= noet, vs 253) hij vervolgens met haar.

*Dit es te wonderen harde groet,
255 Ende dicken ist also ghedaen,
Eer die lampereide conde ontgaen,
Dat sie wort ghevaen op tlant.
(vss 254-257)*

Dit is een zeer verwonderlijk iets, merkt Van Maerlant op, en wij, lezers van 1989, knikken instemmend met het hoofd. Vaak is het ook zo, vervolgt de Middeleeuwse schrijver, dat de lamprei, voordat ze weer terug in het water kan gaan, gevangen wordt op het land.

*Bi deser reden es bekant,
Seghet dit waer ende Solijn,
260 Dat die lampereide draget venijn.
(vss 258-260)*

Dat is de reden, die Solinus voor waarheid verkoopt, dat de lamprei een giftig dier is.

*Nemmeer hebbic namen in B.
Hoert serpentes namen in C.*

(vss. 261-262)

"Ik heb geen namen meer met de letter B"; Van Maerlant kondigt aan verder te gaan met slangena-
men die met C beginnen. Dat doe ik ook, de vol-
gende keer.

LITERATUUR

Abuys, A., De slangen van Suriname, Deel II: De
families *Aniliidae* en *Boidae*.
In: Litteratura Serpantium, Vol. 2: 112-133.

Grzimek, B., Het leven der Dieren IV.
Utrecht/Antwerpen 1974.

Maerlant, Jacob van, Der Naturen Bloeme
Ed. Dr. Eelco Verwijs, Leiden 1878.
Ongewijzigde herdruk 1980.

White, T.H. (1960) The Bestiary. A book of Beasts.
New York 1960.